

Pap Ferenc–Szetey Szabolcs–Fehér Ágota–
Lehoczky Mária Magdolna

**A NAGYKÖRÖSI REFORMÁTUS TANÍTÓKÉPZÉS
A 19–20. SZÁZADBAN
A TEHETSÉGGONDOZÁS TÜKRÉBEN**

A nagykőrösi tanítóképző „református egyházunk tanítóképző-intézetei között a legrégebbi, de magyar hazánk valamennyi képzője között is a legrégebbiek egyike, nemcsak alapításának idejét tekintve, hanem intézményeinek folytonosságát is, kétségtelenül kimutatható életbenlétét, munkásságát és hatását tekintve is. ... képes volt mintegy varázsütésre új életre kelni és pedig oly időben, amikor a testvér református intézetek éppen nem, vagy alig tudják, talán a politikai hatalom ellenkező irányú törekvései miatt is, a fennmaradáshoz vezető helyes utat eltalálni. A mi intézetünk elindult ezen az úton. Ezt az utat a Gondviselés úgy jelölte ki, hogy az intézetnek szükségképpen Nagykőrösön kellett megmaradnia, tovább élnie. ... kiállotta [megpróbáltatásait] Isten segítségével, erős akarattal, s a jövőbe vetett hittel és bizalommal.”¹

A tanítóképző épülete 1957-ig²

¹ OSVÁTH Ferenc: *A nagykőrösi református tanítóképző-intézet története*, Nagykőrös, 1939, 255–256. [Hasonmás kiadás előszóval és utószóval, Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar, Nagykőrös, 2021.] (Továbbiakban OSVÁTH, 1939.)

² Forrás: SZENCZI Árpád: *A nagykőrösi tanítóképzés szellemiségének történeti rekonstrukciója*, PhD-értekezés, Pannon Egyetem, Veszprém, 2008, 242. https://konyvtar.uni-pannon.hu/doktori/2007/Szenci_Arpád_dissertation.pdf [2022.10.22.] (Továbbiakban SZENCZI, 2008.)

Intézményünk alapításának 100. évfordulója kapcsán megjelent ezen gondolatokat napjainkig is érvényesnek tekinthetjük, egyúttal a mély gyökerek és értékes helytállások segítő mintául szolgálnak a jelen küldetéseiben is. 2020 októberében, Karunk újranitálásának 30. évfordulójához kapcsolódó megemlékezésünk alkalmán a következő üzenetekből szolgáltak mindehhez megerősítésül: „legyünk büszkéek a megtett útra, az útitársakra, arra a többre és többletre, amit ez a református tanítóképző jelentett és jelent. Csak akkor van jövőnk, ha a nagykőrösi képzési hagyományok legújabb kori, eredeti célkitűzéséből indulunk ki, és nem engedünk a sajátos történetből és történelemből fakadó külső és belső küldetésből, misszióból. [...] Az ünnepek megállítanak és emlékeztetnek: életünk, munkánk, törődésünk és fáradozásunk az előttünk minden részletében nem ismert isteni akaratba simul bele. Ez alázatra és reménységre indít bennünket.”³

A múlt értékeire épülő és a felnövekedő generációk jövőjét megsegíteni kívánó szolgálatunknak kiemelt meghatározója a pedagógusjelöltek legjobb képességeinek kibontakoztatását támogató szellemiség, a tehetséggondozás tudatos, elkötelezett támogatása. Ehhez kapcsolódóan jelen tanulmányunkban Zákány József (1785–1857) iránymutató gondolataira építünk, aki úgy véli, a nevelésnek kiemelt kérdése: „a nevelésben lévő képességeket mi módon kell elébb segíteni, öregbíteni, gyarapítani [...] a nevelésnek czéllya az, hogy az Emberből az legyen, ami a Természet Urától rendeltetett”.⁴

Megerősíti, hogy a tudatosan kifejlesztett egyéni képességek az ember egységes egészként való értelmezése által egyaránt magukban foglalják a testi képességek fejlesztését és „a lélek művelését”⁵. Zákány József az ember különböző „tehetségeit” komplex megközelítésben pontosítja: kiemeli az értelem, az ítélőerő, az emlékezőtehetség, a képzelőerő, a szívbeli érzés szerepét, az erkölcsi és a vallásos érzést a tehetség megnyilvánulásaként. Ezen területek kibontakoztatása és összhangja által „az emberi természet nemesítése”⁶ valósulhat meg. Tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy mindezen iránymutató gondolatok hogyan tükröződnek ki a nagykőrösi református tanítóképzés történetének alapjaiban, s hogyan játszanak szerepet az intézmény tehetséggondozáshoz kapcsolódó tevékenységeiben a 19–20. század fordulóján.

A kutatást a Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Karának *Hitéleti képzések és a tehetséggondozás fejlesztése* című pályázata támogatja.

³ PAP Ferenc: *Éljen, növekedjék, virágozzék! 30 éves a Nagykőrösi Tanítóképző Főiskolai Kar = Nagykőrösi Önkormányzati Hírek, 2020/43. 1. és 15. http://www.nagykoros.hu/media/source/nagykoros-2020-43_internetre.pdf [2022.10.22.]*

⁴ FEHÉR Katalin: *Magyar nyelvű pedagógiai előadások kollégiumainkban a 19. század első évtizedeiben = Magyar Könyvszemle, 1993/1–4. 380. https://epa.oszk.hu/00000/00021/00355/pdf/MKSZ_EPA00021_1993_109_04_373-382.pdf [2022.10.22.]* (Továbbiakban FEHÉR, 1993.)

⁵ PUKÁNSZKY Béla: *Egy feledésbe merült magyar pedagógus – Zákány József (1785–1857) kísérlete az első magyar nyelvű neveléstudományi rendszer megteremtésére = Pedagógiai Szemle, 1984/11. 1103. https://adt.arcanum.com/hu/view/PedagogiaiSzemle_1984_2/?pg=504&layout=s [2022.10.22.]* (Továbbiakban PUKÁNSZKY, 1984.)

⁶ PUKÁNSZKY, 1984, 1103.

A tanítóképzés gyökerei és a nagykorösi képző szerepe

Bár a pedagógusoknak alapvető szerepe van a felnövekvő generáció iskoláztatásának folyamatában és eredményességében, mégis, képzésüknek, s általa a pedagógusszakma kialakulásának kezdete Kelemen Elemér szerint csak a felvilágosult abszolutizmus modernizációs intézkedéseinek szakaszára tehető.⁷ A korai időkben a kolostorokban is történt olvasztanításon túl az egyház szervezetének kiépülésével egyházi iskolák is létrejöttek, amelyeknek az egyházi szolgálat ellátásán túl is szerepük volt. „A falusi papok megtanították mindazt a növendékeiknek, amit maguk is tudtak, de ehhez nem rendelkeztek pedagógiai-módszertani ismeretekkel. A közfelfogás úgy tartotta, hogy ha valaki tud valamit, akkor arra is képes, hogy azt másnak megtanítsa [...]. A tanuláshoz ez a módja a társadalmi felemelkedésnek is kiváló eszköze volt: szegény sorsú szülők gyermekeiből lehettek így megbecsült lelkipásztorok vagy akár tudós klerikusok.”⁸ A református kollégiumokból kijáró, tanítói szolgálatot végző tehetséges diákok ugyancsak értékes segítséget nyújtottak a partikulákban tanuló kisdíjak tanulmányi előmenetelének támogatásában, mégis, a praepceptorok kevésbé tekinthetők képzett szakembereknek, hiszen tanítás közben szerezték pedagógiai tapasztalataikat.

A 19. század kezdetén a pedagógiai ismeretek gazdagítása már szervezettebb keretek között is megvalósulhatott, pl. Debrecenben Budai Ézsaiás 1802-ben bölcsészeti tanfolyamon tanított didaktikát, Zákány József pedig 1825-ben pedagógiai tanszéket alapított, továbbá Pápán és Sárospatakon is bármely diák tanulhatott neveléstani tárgyakat. Mindennek háttérében a reformáció szellemisége is jelentős támaszt nyújtott, hiszen általa erősödhetett meg: a Biblia gondolatának megértése és az igék szavainak követése sem valósulhat meg teljeskörűen az egyén személyes érintődése nélkül, ez pedig közvetítő hiányában, az egyéni olvasó- és értelmezőképeség birtokában tapasztalható meg leginkább. „Világtörténeti jelentősége van a reformációnak abban, hogy a Szentírást anyanyelven adta a nép kezébe! Olvasni kellett a Bibliát, hogy mindenki meggyőződhesse belőle a hit igazságairól. Ámde [...] iskolák nélkül sohasem oldhatták volna meg a Biblia népszerűsítésének nagy feladatát. [...] Ahol a protestáns egyház megalakult, s a lelkipásztor megjelent, legelső teendő az iskola megnyitása volt.”⁹

Az első tanítóképző intézet felállítása 1828-ban Egerben Pyrker László egri érsek nevéhez kapcsolódik, a reformátusok tanítóképzői 1839-ben jöttek létre Debrecenben, Nagyenyeden és Nagykőrösön.

A *Systema Scholarum* 1845-ben a képzőket még két évfolyamúvá tette, a főelemi iskolákhoz kapcsolódtak, s még nem önálló szakiskolákként működnek.¹⁰ Az 1850-es években az osztrák modell vált követendővé, így az Entwurf időszakában jelentős változások következtek, amelyek egyúttal minőségi változást is jelentettek, többek között széles körű szabályozással a tanrend vonatkozásában, s a

⁷ KELEMEN Elemér: *A tanító a történelem sodrában. Tanulmányok a magyar tanítószeg 19-20. századi történetéből*, Pécs, 2007 (Iskolakultúra könyvek 32.), 44.

<https://mek.oszk.hu/05200/05223/05223.pdf> [2022.10.22.]

⁸ MÉSZÁROS László–SZENCZI Árpád: *Fejezetek az egyházi tanítóképzés magyarországi történetéből*. Pedagógusképzés, 2019. Különszám, 22. http://real-j.mtak.hu/17257/2/EPA04051_pedagoguskepzes_2019_ksz.pdf [2022.10.22.] (Továbbiakban MÉSZÁROS–SZENCZI, 2019.)

⁹ OSVÁTH, 1939, 5.

¹⁰ SZENCZI, 2008, 22.

praeceptorai rendszer is megszűnt, mivel vidéki iskolák is saját tanári karral működhettek tovább. A nevelés- és oktatásban szerepe, átadásának értéke megnőtt, miközben az állami tanítóképzésben a gyakorlatiasság szempontja, s erre való felkészítés vált hangsúlyosabban követendővé. A protestáns tanítóképzés rendszere igyekezett megőrizni a nemzeti sajátosságokat, s kevésbé vált gyakorlativá, ám az 1868. évi népoktatási törvény több lényeges változtatást előírt: többek között az állami tanítóképzőkben az elméleti képzés minőségi fejlesztését, a felekezeti intézményekben pedig a gyakorlóiskolákkal való szorosabb kapcsolat által a gyakorlati képzés fejlesztését.¹¹

Az 1839-ben létrejött református tanítóképzők „szellemi háttérüket a protestáns kollégiumi rendszerből merítették”.¹² Nagykőrös és a marosvásárhelyi kollégium között különleges kapcsolatot jelentett Arany János iránymutató nevelési célja: „a lelkiismeretes ember”,¹³ melyet Menthovich Ferenc erősített meg és gyarapított barátságukra is építve.

Az egyházi képzők szellemisége olyan sajátosságokban is megragadhatókká vált, amelyet az itt végzett tanítók hivatásának útján szintén támaszul szolgálhattak számukra. Kiemelendő például a fegyelem, a példamutató magatartás értéke, „a nevelés legfontosabb tényezőjének tartották, hogy a növendékek a jótékonyság erényében gyakorolják magukat, s erőiket egyesítsék”.¹⁴ A diákok kötelezettségeit és a tanítási munkaformákat, módszereket is utasítások szabályozták. Kiemelt tevékenységi kört jelent az egyházi képzéshez szorosan kapcsolódó zenei, valamint a gyakorlatias készségfejlesztést segítő manuális képzés, továbbá háziipari-gazdasági tevékenységeket segítő képzések.

A tehetséggondozás szempontjából különleges értéket jelentenek a nagykőrösi képzőkben is kibontakozó önképzőkori tevékenységek, amelyekben egyéni érdeklődési körök mentén lehetett elmélyülni, pl. néprajzi kutatómunkák végzése, természettudományi kutatások és feldolgozások készítése, útleírások és más elemzések írásbeli összeállítása és/vagy élőszóbeli megosztása, amely tevékenységekhez a könyvtár fontos, megbecsült háttérrel biztosított. Mindezeket túl egyházi és állami (iskolai, lakóhelyi) ünnepek szervezése ugyancsak értékes, összetartozást megerősítő tevékenységeket jelentett.¹⁵ Az összetartás, a közösség ereje olyan további támaszul is szolgált, ami a történelem viharaiiban is kitartó erőforrást nyújtott az intézmény számára, fennmaradásának alapjává válhatott.

Az intézmény szellemisége megragadható továbbá az itt végzetek élményein keresztül, amelyek nyomán megerősíthető: „az intézet hivatástudatra, önbecsülésre, a társak szeretetére, aktív közéleti szereplésre, nemzettudatra, honszeretetre, igazságosságra és az Isten tiszteletére nevelt.”¹⁶ Ennek a szellemiségnek áldásával pedig mindannyian azt szolgáljuk, hogy az itt végzett, „a leendő tanítók lelkében a tiszta erkölcsiség, vallásosság, egyházas jellem és érzület teljesedjék ki”.¹⁷

¹¹ SZENCZI, 2008, 22.

¹² MÉSZÁROS–SZENCZI, 2019, 38.

¹³ Uo.

¹⁴ Ua. 24–25.

¹⁵ Uo.

¹⁶ SZENCZI, 2008, 202.

¹⁷ MÉSZÁROS–SZENCZI, 2019, 30.

Zákány József (1785–1857) a „lelki tehetségek”¹⁸ kifejlesztéséről

Zákány József, a Debreceni Református Kollégium diákjából lett „a nevelés első tanító székének tanára, a pedagógiai tudományok önálló katedrájára kinevezett első professzor”.¹⁹ Székfoglaló beszédében értékes összegzést tett pedagógiai nézetéről, a nevelés kiemelt feladatáról, ami szerinte: „az emberi természet nemesítése”,²⁰ amely pedig leginkább a lélekben való gyarapítás által érhető el. A pedagógia lélektani alapjait erősítette meg, s olyan további lelki támaszt is megtapasztalhatóvá tett, mint „a hitvallás mélységeiben gyökerező classicitas és a klasszikus művelődési elemeket magába záró pietas”.²¹

Úgy véli továbbá, hogy a nevelésnek elengedhetetlen része a lelki tehetségek kifejlesztése, az oktatás feladata pedig az ismeretek gyarapítása. Az ember bizonyos képességekkel születik, melyek kibontakoztatásában meghatározó mind a közvetlen tapasztalatok szerepe, mind a nevelő személye, humánus emberi kapcsolaton nyugvó, gyermekeket szerető, egyéni képességeit figyelembe vevő tanító támogatása.²² A fokozatosság és a rendszeresség feltétlenül a gyermek életkorához is kell igazodjon, hiszen e nélkül a nevelés nem válhat teljessé. Túlterhelés helyett pedig a jó nevelőnek fel kell ébreszteni a gyermekekben a „lelki munkásságot”.²³ vagyis a belső megérintődése mindenképpen szükséges a nevelő által közvetíteni kívánt értékek belsővé válásához. Zákány József személyiségét is „a kollégiumi ifjúság nevelésének ügyét szívében viselő, a diákság életét mélyen megismerni akaró pedagógusként”²⁴ mutatták be, aki több évtizeden keresztül meghatározó vezetője volt tanszékének.

Pedagógiai rendszerének alapjai Immanuel Kant és August Herman Niemayer munkásságán túl a Christian Wolff-féle képességlélektanhoz kapcsolódnak, területeit tekintve lényeges, hogy „egyik is a másikat el ne nyomja”²⁵. Az összhangot a pedagógus és a gyermek szüleinek együttműködésében is lényegesnek tekinti, „az iskola és a szülői ház csak együtt képes megfelelni a jó nevelés követelményeinek”.²⁶

„Hány félék a gyermekben rejlő tehetségek? A nevelésben rejlő tehetségeket két fő részre lehet osztani, testi és lelki tehetségekre, melyeket a nevelés által lehet tökéletesíteni.”²⁷ A test erősítése mindig lényeges alapot jelent, a

¹⁸ FEHÉR Katalin: *Reformkori prédikációk és beszédek a nevelésről* = Magyar Könyvszemle, 2006/4. 436. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarKonyvszemle_2006/?pg=485&layout=s [2022.10.22.]

¹⁹ FEHÉR, 2006, 435.; PUKÁNSZKY, 1984, 1099.

²⁰ FEHÉR, 2006, 435.

²¹ PUKÁNSZKY, 1984, 1099.

²² FEHÉR, 2006, 436.

²³ Uo.

²⁴ BAJKÓ Mátyás: *Kollégiumi iskolakultúránk a felvilágosodás idején és a reformkorban*, Akadémiai, Bp., 1976, 105.

²⁵ JOÓ István (szerk.): *Értesítő a reformátusok Debreceni Főiskolájában a Tanítóképezdéről és az elemi iskolákról*, Debrecen, 1879. 9.

²⁶ FEHÉR, 2006, 437.

²⁷ FEHÉR, 1993, 380.

lelki tehetség területei pedig Zákány József pedagógiai lélektana alapján a következők:²⁸

- értelem, ami az esméreteket felfogja;
- ítélőerő, általa helyes ítéleteket hoz;
- okoskodó tehetség, amivel a dolgokról következtetéseket húz;
- az emlékezőtehetség, ami a dolgok sorainak tárháza;
- a képzelőerő által magának mintegy új dolgokat teremthet;
- a szívbeli érzés szerepét, amellyel embertársait szeretet által átöleli;
- a szépségérezés, az elrejtett szépség iránti fogékonyság;
- az erkölcsi érzés, erény és bűn között örökös határt húz;
- és a vallásos érzést a tehetség megnyilvánulásaként – amely mindent áthat, s a transzcendencia iránti fogékonyságnak felel meg.

A nevelés tudományát mindezen összetettségre is építve „nemes mesterségnek”²⁹ tekinti, amelynek minden területet meg kell támogatnia, ezáltal tudja csak a növendékeket „derék emberekké” formálni. Immanuel Kant hatása is megmutatkozik gondolatában, ahogyan mindkettőjük nézete alapján „az emberi nem tökéletesedésének titka: az ő nevelésében áll”.³⁰ Zákány József önálló neveléstudományi rendszere³¹ tehát a gyermeki személyiség komplexitását is pontosítja, s a tehetség különböző területeinek egymásra is kifejtett hatásán keresztül az összhang megtalálását, s a lehető legjobbá formálást támogatja. A pedagógusoknak kiemelt feladata a lelki tehetségek kibontakoztatása, egyúttal Zákány József elmélete nyomán a hitbeli megérintődés, a vallásos élmény megélése ennek közvetlen részét képezi. Mindezt a tanítók hivatását „a lelkeség előszobájaként”³² is tekinthetjük, a keresztyén pedagógusok maguk is egyszerre tanítók és tanítványok.

A lelki tehetségek kibontakoztatása a nagykorösi tanítóképzőben

Zákány József pedagógiai rendszere alapján a lelki tehetségek területeire építve a tekintjük át a tehetséggondozás főbb sajátosságait a nagykorösi tanítóképző 20. századi intézményi értesítői, valamint további intézménytörténeti források alapján. A következő tagolást alkalmazzuk a lelki tehetség összetevői és a források felépítésének összehangolására:

- a. tanulmányi előmenetel támogatása – a lelki tehetség értelem, ítélőerő, okoskodó és emlékezőtehetség összetevőivel összhangban;
- b. érzelmi és esztétikai nevelés – a szívbeli érzés és a szépségérezés, valamint a képzelőerő összetevők alapján;
- c. vallás-erkölcsi nevelés – a lelki tehetség erkölcsi és vallásos érzés összetevőire építve.

²⁸ TÓTH László: *A tehetséggondozás és kutatás története*, Didakt Kiadó, Debrecen, 2013, 112. [http://www.mateh.hu/tehetsegkonyvtar/A%20tehetseggondozas es kutatasi tortenete.pdf](http://www.mateh.hu/tehetsegkonyvtar/A%20tehetseggondozas%20es%20kutatasi%20tortenete.pdf) [2022.10.22.]; FEHÉR, 2006, 435.; PUKÁNSZKY, 1984, 1103.

²⁹ FEHÉR, 1993, 380.

³⁰ PUKÁNSZKY, 1984, 1103.

³¹ FEHÉR, 1993, 379.

³² PUKÁNSZKY, 1984, 1101.

a. Tanulmányi előmenetel támogatása

Elmélet és gyakorlat összhangja

Egy oktatási-nevelési intézmény tehetséggondozó tevékenységei legközvetlenebb módon a tanulmányi előmenetel támogatásához kapcsolódnak, a minőségi oktatást pedig jelentősen meghatározza az átadandó ismeretanyag és gyakorlati tapasztalatok, az oktatók személye és alkalmazott pedagógiai módszerei, valamint az oktatást segítő eszközök, fejlődési-fejlesztési lehetőségek.

A nagykőrösi református tanítóképző intézményének alapvető célja is ezen komplexitás háttérében: „a mi hitelveink szellemében a népiskolai nevelés és ennek a kor szükségai, s a józan népnevelési eszmék szerinti fejlődése előmozdításuk. Feladata olyan népiskolai tanítókat képezni, kik a népiskolai nevelést a főntebbi célnak megfelelően vezetni és így a nép erkölcsi művelődésére nemesítőleg, értelmi fejlődésére előmozdítólag hatni képesek legyenek.”³³ Ennek érdekében maguk az oktatók is ebben elöljárta, egyebek mellett azzal, hogy külföldi (pl. bécsi, gothai, drezdai, lipcsei, zürichi) képezdéket látogattak meg azok gyakorló iskoláival együtt, hogy az ott szerzett tapasztalatokkal gazdagítsák a kőrösi preparandiát.³⁴ Ugyanezen a magyar iskolaügy iránti „buzgó és kiapadhatatlan” szorgalommal fogott hozzá másoknak is lendületet adva Kiss Áron, Öreg János és Király Pál a neveléstörténeti és módszertani könyvészeti feladatokhoz, hogy ezen vezérkönyvek által biztosítsák a tanítók szellemi előmenetelét is.³⁵ Vallották, hogy „a néptanítótól nagy műveltség kívántatik. Már az iskolai oktatás is úgy van berendezve, hogy tudományos képzettség nélkül inkább árthat a ki hozzá fog, mint használhat. [...] illő tehát, hogy kellő mennyiségű szellemi kincsekkel dicsekedjék, egyszóval tudományos képzettséggel bírjon.”³⁶

A tanulmányi előmenetelhez kapcsolódó értesítői bejegyzések a tanterv változását kifejezik, s alapelveként megerősíthető a pedagógusjelöltek minőségi képzésének részeként a pedagógiai és vallástani ismeretek közvetítésének fontossága a gyermekek számára is átadandó szaktárgyi ismeretek átadásán túl. Ezek által az intézmény céljai között a nemzeti nevelés és a hazafias szellem támogatása ugyancsak kifejeződik.³⁷

Módszertani előírások, utasítások köréből kiemelendő „a tanár és a növendék együttes munkájának”³⁸ fontossága, amely alatt értendő többek között a jegyzetből való tanításnak, valamint az óráknak előadói és kikérdezői részre tagolásának tiltása.

A tananyag elsajátításához kapcsolódóan a tanító-, segédtanító- és lelkészjelöltek „kibocsáthatási vizsgálatot”³⁹ szükséges tenni, s előfordultak „ellenőrző tanácskozások”, „tanulmányi beszámolók”⁴⁰ is a számonkérésre. Értesítők beszámoló alapján különböző eredményességű teljesítések mutatkoztak, esetenként,

³³ OSVÁTH, 1939, 14.

³⁴ HEGYMEGI KISS Kálmán: *Dr. Hegyemegi Kiss Áron emlékezete*, Nagykőrös, 1914, 18–19.

³⁵ GERENCSÉR István: *Emlékbeszéd Dr. Kiss Áron felett*, Magyar Tanítóképző. A Tanítóképző intézeti Tanárok Országos Egyesületének Közlönye, XXV. évf. 4. füzet, Bp., 1910. április, 243.

³⁶ KISS Áron–ÖREG János: *Nevelés és oktatástan*, Bp., 1876, 108.

³⁷ Ua. 197.

³⁸ Ua. 201.

³⁹ Ua. 39.

⁴⁰ Ua. 213.

pl. az énektanításhoz kapcsolódóan a két éves képzés rövidségének szempontja is megfogalmazódott. Alapvető törekvés tehát a minőségi képzés, a leendő szakemberek kellő szintű és mélységű ismeretekkel való kibocsátása.

Emellett azonban a gyakorlati képzés sem maradhatott el, egyúttal a módszertani képzés kellő precizitása nem okozhatta az elméleti felkészítés hátrányát. Nagy László igazgatósága idején vált hangsúlyossá mindez a mai napig lényeges pedagógusképzési iránymutató: „A gyakorlat csak akkor alkalmaztatik haszonnal, ha azt az elmélet megelőzte.”⁴¹ A tehetségek kibontakoztatásának célkitűzését sem tekinthetjük teljesnek, ha hiányos elméleti alpra építkezünk, amely a kapcsolódó ismeretekben való gyarapodást is magában hordozza.

A pedagógusjelöltek gyakorlati tapasztalatainak feldolgozása hospitálásaik napló formájában való rögzítését, közös elemzését is jelentette, majd mindannyiuk számára értékes volt a bírálatok szempontjainak beépítése az elkövetkező gyakorlati tevékenységekbe. Értesítők mindezzel párhuzamosan megerősítik a gyakorlóiskola kellő felszerelésekkel való ellátásának szempontját.

„Képességi vizsgára”⁴² természetesen az elméleti és a gyakorlati képzés teljeskörű elvégzését követően kerülhetett sor, ám Értesítők alapján tudható, hogy egy időben nem valósult meg ilyen számonkérés a tanulmányi évek zárásaként Nagy László igazgatói tevékenységei között gondoskodott ennek kellő szabályozásáról, s az 1870. évi Értesítő támaszt alá egyházi főhatóság által elfogadott okirattal kibocsátásokat, ezzel a tudás értékének újabb megerősítését.

Lényeges továbblépést jelentett lelkészek, teológusok tanítói képesítésének megszervezése: Debrecenben Zákány József, Nagykőrösön pedig Szigeti Wurga János vezetésével tudott mindez megvalósulni.

1935. évi *Értesítő a Lelkésztanítóképző tanfolyamról* külön is beszámol: „A tanítóképző igazgatója az igazgatótanács megbízásából átvette a hallgatókat és alkalmi beszédben ismertette a tanfolyam keletkezésének, megszervezésének okát és célját.”⁴³ A teológusok tehát pedagógiai elméleti képzést kaptak, valamint próbatanításon is részt kellett venniük, ezáltal az elmélet és a gyakorlat egységének szerepe az ő pályára kerülésüket is megalapozta.

1928. évi *Értesítő* beszámol további képzési lehetőségekről az intézményben, pl. iskolán kívüli népművelési előadóképző tanfolyamról, református egyházmegyei tanítóegyesület részére tartott *Mit vár a református egyház elemi iskoláitól?* előadásáról, egy konferencián pedig *A nevelő személyisége* címmel tartott előadásról, de a pedagógiai tematikán túl népművelési gazdasági tárgyú előadások is megvalósultak.⁴⁴ Mindezek további lehetőséget nyújtottak az elmélyült fejlődésre, a jelentkezők ismereteinek gazdagítására.

Önképzőkori tevékenységek

Kiemelendő az intézmény szerepe az önképző tevékenységek támogatásában is, hiszen „az intézeti oktatás csak az alapot teszi le a jövő tanítói hivatáshoz,

⁴¹ OSVÁTH, 1939, 218.

⁴² Ua. 224.

⁴³ VÁCZY Ferenc (szerk.): *A Nagykőrösi és Dunamelléki Református Tanítóképző-intézet Értesítője az 1934-35. tanévről*, Nagykőrös, 1935, 6.

⁴⁴ VÁCZY Ferenc (szerk.): *A Nagykőrösi és Dunamelléki Református Tanítóképző-intézet Értesítője az 1927-28. tanévről*, Nagykőrös, 1928, 11.

de a teljes kiképzést csak komoly önszorgalom adhatja meg.”⁴⁵ Ennek részeként folyamatos célt jelentett a könyvtári állomány gyarapítása, nemcsak „tudós könyvekkel”,⁴⁶ hanem a pedagógiai szakirodalom mellett tanítók gyakorlati tevékenységeinek gazdagítását segítő forrásokkal: a Néptanítók Könyve, a Lelki Kincstár és a Vasárnapi Újság a diákok számára elérhető volt az intézményben.

A „produktív lelki erő kifejlődésének”⁴⁷ önképzőkori eszközei jelentették többek között az olvasottak közös feldolgozásának lehetőségét beszámolás előadások és írásbeli dolgozatok keretében, hanem pl. Ifjúsági Szavalókör, Ifjúsági Sakk-kör, Ifjúsági Gyorsírókör, Sportkör is működött az intézményben. Kiss Áron igazgató 1870-ben Önképzőkori Társulatot szervezett,⁴⁸ amely többek között ünnepeket is szervezett és pedagógiai-szépirodalmi hetilapot is megjelentetett *Hít, Remény, Szeretet* címmel, majd a későbbiekben a *Nagykőrösi Prepák Lapja*, mely végül a *Jövő Útja* néven lett virágzó folyóiratává a növendékeknek és felnőtteknek egyaránt.⁴⁹

Az énekkarnak különleges szerepe van a képző történetében, „valóságos egyházi énekkarnak tekintették, különleges feladata ünnepélyes alkalmakon művészi színvonalú énekszámok előadása”⁵⁰ volt, emellett istentiszteleteken is közreműködött. Zenekari keretben ugyancsak volt lehetőség önképzésre, bár ez a tevékenység egy időben sajnos nem tudott kibontakozni, a már végzett diákok helyére nem feltétlenül érkeztek tehetséges következők.

Összességében a szorgalomra, kitartó tanulásra és a közösség erejére építő, ösztönző légkör a tanulmányi eredményesség minőségi támogatásán túl egyúttal pozitív jellembeli fejlődést, növekedést is jelentett, s mindehhez szorosan hozzájárultak egyházi szolgálatokban történő közreműködések is. Különösen az énekkari szolgálat, valamint az újságszerkesztés volt kedvelt tevékenység, mindemellett értesítők alátámasztják, hogy a különböző önképzőkörök a mai értelemben is „komoly alapozói voltak a tudományos és művészeti munkának”.⁵¹

b. Érzelmi és esztétikai nevelés

Egy leendő tanító számára a gyermekekkel való kapcsolatnak fontos részét kell képezze az érzelmi világra való ráhangolódás lehetősége, mindeközben a gyermekek érzelmi világának formálása is. A képességek kibontakoztatását nagyban megsegíti az érzelmi biztonság megélése, egyúttal a belső feszültségek kezelésének, a fegyelemnek megvalósulása, hiszen mindezek egyaránt hozzájárulnak az elmélyült témafeldolgozás, ismeretgyarapodás optimális megvalósulásához is, egyúttal a tehetséggondozás bázisául szolgálnak.

A diákság neveltségi állapotát, a nevelési cél megvalósulásának mutatóit rendszeresen elemezték, értékelték is. Váczy Ferenc igazgató tanév értékeléseinek

⁴⁵ OSVÁTH, 1939, 172.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ HEGYMEGI KISS Kálmán: *Dr. Hegymegi Kiss Áron emlékezete*, Nagykőrös, 1914, 18.

⁴⁹ JUHÁSZ Béla: *A tanulóifjúság magatartásának változásai az utolsó tíz évben*, In: VÁCZY Ferenc (szerk.): *A Nagykőrösi és Dunamelléki Református Tanítóképző-intézet Értesítője az 1935-36. tanévről*, Nagykőrös, 1936, 11. (Továbbiakban JUHÁSZ, 1936.)

⁵⁰ OSVÁTH, 1939, 175.

⁵¹ In: SZENCZI, 2008, 202.

állandó része volt a tanulók magatartásának, szorgalmának, jellembeli fejlődésének állapota. Juhász Béla egyik írásában; – amely elhangzott a dunamelléki református tanárok tanulmányi összejövételén is – kiemelte azon tényezőket, melyek a képezdei növendékek érzelmi nevelésben segítőleg bírnak: a különböző országrészekből érkezők egymásra való hatása; a képző szakmai jellegéből adódóan a növendékek fokozódó „hivatás érzése és tudata”; az előzetesen érettségit szerettek komoly hivatásbéli elszántsága, melyet különösen is jobbit a korábbi katonai kiképzés; a képezdei tanár személye kvalitásai, „egyéni vonásainak összessége”; az egyes tantárgyak nehézségi foka, s az ezekhez való viszonyulás; a tanterem helyisége és a szünetek töltésére alkalmas udvar kínálta lehetőségek; a szegénységből fakadó nehézségek és az ezt ellensúlyozó segélyek példás magatartást serkentő volta; a növendékek létszámából fakadó társas érintkezések mikéntje; a prepák családi háttere, a szülői szeretet eredményes munkára ösztökélése; a tanulmányi kirándulások; a kórus szolgálatai; a másik nemmel és a városi társadalommal való érintkezést biztosító ünnepek, estélyek.⁵²

A nagykőrösi képző nevelési alapelvei közé sorolhatjuk a tanulói személyiség megismerése szolgáló gyermektanulmányozás alkalmazását is, ami Nagy László nyomán nagy népszerűségnek örvendett, s amely a fegyelmezés témájához kapcsolódóan az Értesítőknek is visszatérő témája. Ennek kapcsán a magatartás formálásának két dimenzióját emelik ki: a növendékek magatartásának külső okait és a pedagógus személyének egyéni vonásainak szerepét. Ez utóbbihoz kapcsolódóan „szigorú erkölcsiség, szigorú rend, pontosság... [együttal] becsületérzés, szeretet, ragaszkodás”⁵³ is megkívántatik az intézményben képződő leendő pedagógusoktól.

Összességben a létszám növekedésével és a több épületben zajló munkálatok által előfordult, hogy romlott a fegyelem az intézményben, ám jobban odafigyeltek a diákok személyére, amelynek köszönhetően 1931-re már csak tanulmányi szempontból tártak fel sajátosságokat. S bár a fegyelemhez kapcsolódóan előfordultak beavatkozást igénylő helyzetek is, az Értesítőkben rendszeresek az igazgatói jelentések következő gondolatai: „a tanárkar [...] igyekszik a vallásosságot, egyház iránti ragaszkodást, s nemes erkölcsöket ápolni a növendékek között”.⁵⁴

Az egyéni alkotások lehetővé tétele, zene, rajz, kézimunkázás területén való kibontakozás további segítséget jelentett az érzelmi egyensúly, egyúttal az esztétikai nevelés számára.

Énekes, kántori rendezvényekhez kapcsolódóan is találunk beszámolót az 1937. évből, Kodály Zoltán érkezéséről is, ami „nagy meglepetés volt a nagykőrösi énekkultúra kibontakozása [részeként] ... a tanítóképző-intézet férfikarával. Az utóbbi kórus élén Bartók: Négy régi magyar népdalán kívül megszólaltatta a köznépsős tételét annak az „Elmúlt időkől” c. hatalmas új kórustriptychójának, amely a magyar zeneköltő legmegrendítőbb kiáltása a magyar föld elárvult, de elárvultságában is fölséges népé.”⁵⁵

Rajztanítás az internátus termében folyt s a régi rajztermet 1934-ben természetrajzi és fizikai előadóteremnek rendezték be, azonban az előbbi

⁵² JUHÁSZ, 1936, 7–11.

⁵³ OSVÁTH, 1939, 181.

⁵⁴ Ua. 182.

⁵⁵ Pesti Napló beszámolója, In: SZENCZI, 2008, 70.

szükségességéről sem mondtak le. Keresve a legjobb megoldást, a nagykőrösi egyházköztség segítségével új épületrészt emeltek, helyet adva egy szaktanteremnek a kézimunka- és rajzoktatás céljára, és egy új szertárnak a képzéshez és gyakorló tanításokhoz szükséges és egyre gyarapodó eszközök számára.⁵⁶ A rajz tanításának módszere szorosan a népiskolai rajztanítás sajátosságaira épült, s minél magasabb szintű megvalósításához természetesen jó oktatókra és eszközbeszerzésekre egyaránt szükség volt, erre is különleges figyelem irányult.

Más kézimunkai és háziipari oktatás a kötelező tanrendbe építés előírásáig nem történt, „faragászat” is csak rövid ideig, emellett azonban a képzés gyakorlatias jellege megmutatkozott a kertészet ágaiban való sokrétű képzés által. Nagykőrös földrajzi adottságait, valamint a város intézménynek adományozott földterületét is hasznosítva láthatjuk mindebben a természet értékeivel való gazdálkodást segítő, ezzel a teremtett világot megbecsülő, annak védelmére is nevelő tanítók képzésének értékét a képző történetében.

Ezen különböző alkotó tevékenységek egyúttal az elmélyülés, az elköteleződés, a ragaszkodás élményeit is megtámogatták, az apróbb dolgok értékességének, megbecsülésének és akár újszerű felfedezésének, a kreatív formálásnak eszköztárát is támogatták, ezáltal ugyancsak a képességek kibontakoztatásának forrásává válhattak.

c. Valláserkölcsi nevelés

A református nevelés elvei alapvetően érvényesültek az intézményben, s a neveléstudomány megalapozódásával a gyermekek jellembeli világnézetének és erkölcsi nevelését is feladatának tekintette az intézmény. 1936. évi Értesítő alapján: „Nevelő munkánk célja: valláserkölcsi alapon álló, református, keresztyén világnézettel bíró tanítók képzése, akiknek kellő lelki és testi képességük van a magyar népoktatás szolgálatára. Ennek a célnak az érdekében a vallásos, hazafias, művészeti és testi nevelésre nagy gondot fordítottunk mind a tanítási órákon, mind azokon kívül.”

A valláserkölcsi neveltség területén kiemelkedtek a reggeli áhítatok, a bibliakörök, a vasárnapi iskola és a csendesnapok eseményei, amelyek körében világnézeti és hazafias nevelés egyaránt megvalósulhatott. Az 1920-30-as években szervezett szombat esténkénti bibliaköri órák hatását Juhász Béla ekként foglalta össze: „egyfelől a vallásos érzület kialakítására sikerrel használhatók, másfelől a külső élet éppen ható kérdéseinek megbeszélésére nyújtanak alkalmat. Az órákat befejező bizalmas beszélgetések arra is módot adnak, hogy a kérdés természete szerint megnyilatkozzanak azok az ellentétek, melyek osztály és osztály, egyén és egyén között feszülnek. Ez jó lehetőség arra, hogy a tanár egyáltalán tudomást vehet efféle ellentétekről, megvitathatja és kiküszöbölheti.”⁵⁷

„A csendesnapok programjai komplex módon ösztönözték a nevelő hatásokat. A Jézus Krisztus-i tanítás, nevelési, önnevelési rendszerére építettek. A reggeli áhítat csendessége után bibliatanulmányozás folyt.”⁵⁸

⁵⁶ VÁCZY Ferenc (szerk.): *A Nagykőrösi és Dunamelléki Református Tanítóképző-intézet Értesítője az 1936-37. tanévről*, Nagykőrös, 1937, 27.

⁵⁷ JUHÁSZ, 1936, 11.

⁵⁸ SZENCZI, 2008, 81.

A pedagógus mint az egyház leendő szolgája vallásos jelleme által is szükséges neveljen. „A vallásban való oktatásnak oly szellemben kell történnie, hogy az által Istenben való élő hit, az üdvözítő és isteni tana iránti belső szeretet megalapíttassék, hogy a növendék gondolatát, érzését és akaratát, tehát egész lényét a tiszta vallásosság hassa át”.⁵⁹ A képzés ideje alatt világossá kell válni a leendő pedagógus számára: „a tanító tanítványairét felelős Istennek”, aki pedig vallástánítóként is végzi szolgálatait, annak az „általános kellékek”, azaz jellemén és a hivatáshoz szükséges sajátosságok megerősítésén még inkább kell munkálkodnia, „minthogy ő nemcsak vallást tanít, de vallási érzelmeket, gyöngéd jósaú kedélyt, résztvevő emberbaráti hajlamokat is akar költeni, nemcsak a tanítandó anyagot kell tudni, hanem szívében kell hordani mindazt a jót s nemest, s mindazokat a felséges érzelmeket, melyekkel növendékeit ékesíteni akarja.”⁶⁰ Az intézményi istentiszteletek közösségerősítő, összetartozást támogató eseményei „az ifjúság lelkiületére igen jótékony hatással voltak”,⁶¹ egyúttal további egyházi szolgálatakat is végeztek a diákok, pl. kántori szolgálat, biblia felolvasása.

Lehetőség volt keresztyén ifjúsági egyesülethez tartozásra önképzőköri keretben, ami további kapcsolatok megerősítéséül, értékes iránymutatók támogatásául szolgált. 1899. évi feljegyzések kiemelik Hegymegi Kiss Kálmán igazgató szerepét mindebben, aki bibliamagyarázatokkal is hozzájárult a tevékenységekhez.

Hegymegi Kiss Kálmán igazgató idejében kiemelt szerepe volt az összetartás megerősítésén, a közösségi élet támogatásán túl a „jótékonyosság erényében való gyakorlásnak, s az erők egyesítésére való szoktatásnak [...] a növendékek hűséges egyháztagokká”⁶² válása támogatásának. A diákok egymást tanították, ösztöndíjas és jutalmazott növendékek saját maguk is rendszeresen adományoztak kisebb-nagyobb összegeket például a Kiss Áron alapította Nagypénteki Református Társaság részére.

A református szellemiség az intézmény ünnepeinek szervezéséhez kapcsolódóan is kifejeződött, ezáltal is tudatosítva a protestáns hithez tartozás szerepét. Egy 1899. évi bejegyzés alapján ezzel is „mindenestől az egyház testéhez tartozóknak érezzük magunkat”.⁶³ Nemzeti hőseinkről, s más nagyjainkról való megemlékezések egyúttal tudatosítják az értékes minta szerepét, a célok mellett való kitartás lelki erőforrásul is szolgáló támogatását, amely minden felnövekvő generáció számára is segítséget nyújthat saját értékes céljainak és a megvalósítás útját kísérő erőforrásainak tudatosításában.

A nagykorösi református tanítóképzés 19-20. századi főbb sajátosságait áttekintve megerősíthetjük, hogy a pedagógusjelöltek értékes és sokrétű felkészítést kaptak intézményünkben a felnövekvő generáció oktatásának és nevelésének minőségi kíséréséhez, egyúttal széleskörű kibontakozási lehetőségeket saját személyes készségeik kibontakoztatásához is. A bibliai értékekre való közvetlen építkezés, valamint a közösség erejére való támaszkodás olyan lelki többletet is jelentett, amelyek mellett a fegyelem és a kötődés a tehetséggondozásnak közvetlen kísérlőjévé is

⁵⁹ OSVÁTH, 1939, 168.

⁶⁰ KISS Áron: *A protestáns népiskolai vallástánítás módszertana. Tanítóképezdek s népisk. tanítók számára*, Bp., 1879, 38.

⁶¹ OSVÁTH, 1939, 169.

⁶² Ua. 171.

⁶³ Ua. 170.

válhatott. Zákány József (1785–1857) pedagógiai rendszere a személyiség lelki tehetségének háttérében olyan készségterületeket állított középpontba, amelyeknek mindegyike közvetlenül épülhetett be a tanítóképzés elméleti és gyakorlati területeibe többek között a kognitív, az érzelmi és a valláserkölcsi nevelésnek egyaránt meggazdagításául szolgálhatott. Az intézmény történetének forrásanyaga a jelen nagykorósi képző számára is megerősítik a szellemiség gyökereit.

Irodalom

- BAJKÓ Mátyás: *Kollégiumi iskolakultúránk a felvilágosodás idején és a reformkorban*, Akadémiai, Bp., 1976.
- FEHÉR Katalin: *Reformkori prédikációk és beszédek a nevelésről*, Magyar Könyvszemle, 2006/4. 420–443. https://adt.arcanum.com/hu/view/Magyar-Konyvszemle_2006/?pg=469&layout=s
- FEHÉR Katalin: *Magyar nyelvű pedagógiai előadások kollégiumainkban a 19. század első évtizedeiben*, Magyar Könyvszemle, 1993/4. 373–382. https://epa.oszk.hu/00000/00021/00355/pdf/MKSZ_EPA00021_1993_109_04_373-382.pdf
- GERENCSÉR István: *Emlékbeszéd Dr. Kiss Áron felett*, Magyar Tanítóképző. A Tanítóképző.intézeti Tanárok Országos Egyesületének Közlönye, XXV. évf. 4. füzet, Bp., 1910. április, 240–245.
- HEGYMEGI KISS Kálmán: *Dr. Hegymegi Kiss Áron emlékezete*, Nagykorós, 1914.
- JOÓ István (szerk.): *Értesítő a reformátusok Debreceni Főiskolájában a Tanítóképezdéről és az elemi iskolákról*, Debrecen, 1879.
- JUHÁSZ Béla: *A tanulóifjúság magatartásának változásai az utolsó tíz évben*, In: VÁCZY Ferenc (szerk.): *A Nagykorósi és Dunamelléki Református Tanítóképző-intézet Értesítője az 1935-36. tanévről*, Nagykorós, 1936, 6–15.
- KELEMEN Elemér: *A tanító a történelem sodrában. Tanulmányok a magyar tanítóság 19–20. századi történetéből*, Pécs, 2007. (Iskolakultúra könyvek 32.) <https://mek.oszk.hu/05200/05223/05223.pdf>
- KISS Áron: *A protestáns népiskolai vallástanítás módszertana. Tanítóképezdek s népisk. tanítók számára*, Bp., 1879.
- KISS Áron–ÖREG János: *Nevelés és oktatás*, Bp., 1876.
- MÉSZÁROS László–ZENCZI Árpád: *Fejezetek az egyházi tanítóképzés magyarországi történetéből*, Pedagógusképzés, 2019. Különszám, 21–38. http://real-j.mtak.hu/17257/2/EPA04051_pedagoguskepzes_2019_ksz.pdf
- OSVÁTH Ferenc: *A nagykorósi református tanítóképző-intézet története*, Nagykorós, 1939. [Hasonmás kiadás előszóval és utószóval, Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar, Nagykorós, 2021.]
- PAP Ferenc: *Éljen, növekedjék, virágozzék! 30 éves a Nagykorósi Tanítóképző Főiskolai Kar*, Nagykorósi Önkormányzati Hírek, 2020/43. 1. és 15. http://www.nagykoros.hu/media/source/nagykoros-2020-43_internetre.pdf
- PUKÁNSZKY Béla: *Egy feledésbe merült magyar pedagógus – Zákány József (1785–1857) kísérlete az első magyar nyelvű neveléstudományi rendszer megerősítésére*, Pedagógiai Szemle, 1984/11. 1099–1105.

SZENCZI Árpád: *A nagykőrösi tanítóképzés szellemiségének történeti rekonstrukciója*, PhD-értekezés, Pannon Egyetem, Veszprém, 2008.

https://konyvtar.uni-pannon.hu/doktori/2007/Szenczi_Arpád_dissertation.pdf

TÓTH László: *A tehetséggondozás és kutatás története*, Didakt Kiadó, Debrecen, 2013. http://www.mateh.hu/tehetsegkonyvtar/A%20tehetseggondozas_es_kutatas_tortenete.pdf

VÁCZY Ferenc (szerk.): *A Nagykőrösi és Dunamelléki Református Tanítóképzőintézet Értesítője az 1927-28. tanévről*, Nagykőrös, 1928.

VÁCZY Ferenc (szerk.): *A Nagykőrösi és Dunamelléki Református Tanítóképzőintézet Értesítője az 1934-35. tanévről*, Nagykőrös, 1935.

VÁCZY Ferenc (szerk.): *A Nagykőrösi és Dunamelléki Református Tanítóképzőintézet Értesítője az 1936-37. tanévről*, Nagykőrös, 1937.

Abstract

THE REFORMED TEACHER TRAINING IN NAGYKŐRÖS IN THE 19TH AND 20TH CENTURIES IN THE LIGHT OF TALENT MANAGEMENT

The creator of the first educational science system in Hungarian,⁶⁴ József Zákány (1785–1857), considers the complex development of various human “talents” as an essential part of education: the intellect, memory, judgment and imagination, inner feelings, morals and the role of religious feeling in the enrichment of spiritual talents. In the course of our work, we are looking for the answer to how the development of these areas and their mutual influence were realized in the Nagykőrös teacher training school – as one of the oldest and outstanding teacher training institutions in our country⁶⁵ – based on the 19th and 20th century notices from the Nagykőrös teacher training school. By this, our aim is to clarify the role of the institution in talent management, also based on the Reformed spirit of the Nagykőrös teacher training school.

Keywords: reformed teacher training, talent management, József Zákány's educational science system.

⁶⁴ PUKÁNSZKY, 1984, 1099.

⁶⁵ OSVÁTH, 1939, 255.